

stillinger og selvforståelse. Disse afsluttende betragtninger udspringer af anm.s opfattelse af, at de besværlige spørgsmål om historikerens personlighed og samtidsopfattelse selv i de nyeste fremstillinger alt for ofte, men mere eller mindre stiltiende, skubbes ud af det historiografiske forskningsfelt. Af og til kan man godt have på fornemmelsen, at det erkendende subjekts rolle i forskningsprocessen er noget, der kun bliver fremhævet enten af meget ulærde eller ved højtidelige lejligheder af meget lærde personer.

Jens Henrik Tiemroth

Finn Gad: Grønlands historie. III: 1782-1808. Kbh., Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 1975. 614 s. Ill. 315,50 kr.

Det nu foreliggende tredje bind af Finn Gads »Grønlands historie« omfatter perioden fra 1782, hvor Den kongelige grønlandske Handel modtog sin nye instruks og frem til 1808, hvor forbindelserne med Danmark for en tid blev afbrudt og hvor igangværende reformer og reformtanker for et længere tidsrum blev skrinlagt.

Afhandlingens genstand kan meget kort karakteriseres som de 5-6.000 grønlændere samt det par hundrede europæere, der i den relativt korte periode var bosat på den knap 2.000 km lange, smalle kystbræmme fra Kap Farvel til Upernavik-området. En sådan karakteristik gør imidlertid ikke ret og skel over for værket. Emnet er, hvad Finn Gad (s. 6) kalder »den vestgrønlandske hverdag«; og det er hans fortjeneste på grundlag af en minutøs gennemgang af hele – eller næsten hele, jvf. nedenfor – det eksisterende materiale at have givet så grundig og indgående en skildring af emnet, som det formentlig er muligt. Sammen med bind II må bind III herudover fremhæves som den indtil nu mest indgående og bedst dokumenterede redegørelse for centrum-periferi relationerne i det 18. århundredes danske monarki. På det område giver de to bind et enestående indblik i vekselvirkningen imellem de centrale institutioner i København, de udsendte repræsentanter for handelen og missionen, og den grønlandske befolkning; og de to bind sætter læseren istand til at se bagom generalisationernes polerede og plausible facade.

Det overordnede mål for det danske styre var – så billigt og så friktionsløst som muligt – at opretholde den danske konges herredømme over Grønland. Midlet til at realisere dette mål var et besejlingsmonopol, som var overladt til statsinstitutionen Den kongelige grønlandske Handel; og det økonomiske grundlag for handelens administration forventedes tilvejebragt gennem hvalfangst i Disko Bugten.

Skønt repræsentanter for den danske stat udøvede Handelens folk ikke formelt nogen myndighed i det grønlandske samfund. Deres autoritet omfattede alene de udsendte europæere samt de grønlændere, der direkte var ansat i Handelens tjeneste; og de afholdt sig – i god overensstemmelse med holdningen i København og med betydelig konsekvens – fra indblanding i det grønlandske samfund. Denne forsigtige holdning skyldtes grundlæggende hensynet til en friktionsfri varetagelse af Handelens interesser; men hos nogle af de langvarigt udstationerede anes også en mere ægtefølt respekt og en langsomt voksende forståelse for det grønlandske samfunds egenart og kvaliteter.

Kontakt eksisterede dog på en lang række områder; og i 1782 var en påvirkning af det grønlandske samfund forlængst blevet uundgåelig. Således medførte etableringen af kolonier og missionsstationer mere koncentrerede grønlandske bosættelser, efter Handelens mening til skade for fangsten og generelt demoraliserende som følge af den voksende afhængighed af europæiske forbrugsvarer. Markant i den forbindelse var fremkomsten af en ny befolkningsgruppe, nemlig efterkommere af europæisk-grønlandske forhold. Disse såkaldte »blandinger« blev ikke opdraget i den grønlandske fangerøkonomi; og de re-

præsenterede primært et forsorgsproblem. Problemet blev i vid udstrækning løst gennem ansættelse ved Handelen, ofte i forbindelse med en håndværksmæssig eller administrativ uddannelse af kortere varighed. Det må fremhæves som en af værkets fortjenester, at det viser, hvorledes denne i begyndelsen fåtallige og af det traditionelle fangersamfund ringe-agtede gruppe allerede i denne periode så småt begyndte at udvikle sig henimod, hvad man kan kalde en grønlandsk élite.

Også på andre områder satte den voksende kontakt sine spor. Nye fangstredskaber som skydevåben og sælgarn var dyre at anskaffe; og de medvirkede dermed til at påvirke den mere kortsigtede traditionelle fangerøkonomi i retning af en mere intensiveret fangst, der samtidig i højere grad blev orienteret mod de produkter, som i særlig grad havde Handelens interesse. For Handelen betød dette øget kreditgivning og usikre, sæsonbestemte afregninger for udleverede varer, som endvidere i voksende grad kom til at bestå af fødevarer og nydelsesmidler. For de udsendte var det i sig selv naturligt i kortvarige hungerperioder at hjælpe den stedlige befolkning, fra hvilken den modtog de nødvendige eksportvarer. Når styret i København var kritisk over for denne praksis, skyldtes det ikke en inhuman holdning, men derimod en frygt for derved at fratage grønlænderne incitamentet til den fangervirksomhed, som både grønlænderne og Handelen var afhængige af, og som den danske tilstedeværelse på Grønland til syvende og sidst var baseret på.

Det er karakteristisk for materialesituationen, at en meget betydelig del af de fundne oplysninger om det grønlandske samfund netop stammer fra den konstante diskussion imellem direktionen i København og de udsendte om de kortsigtede og de mere langsigtede hensyn. Mens de udsendes argumenter generelt var erfaringsmæssigt og praktisk betonedede, kunne direktionens påmindelser om sparsommelighed ofte have et moralsk anstrøg; og det kan ikke – tiden og klimaet taget i betragtning – undre, at brændevinen ofte optrådte i korrespondancen. De grønlændere, der var ansat ved Handelen havde – ligesom de europæiske udstationerede – krav på kosten, hvortil hørte et dagligt kvantum brændevin. For at imødekomme direktionens efterhånden talrige ordrer om at forhindre, at grønlænderne gemte den udleverede daglige snaps i munden og opsparede et større kvantum til en ærlig rus, gik en af inspektørerne i 1807 så vidt, at han forlangte, at modtageren efter at have stukket det daglige glas ud med høj røst skulle sige 'qujanaq'. Dette »skal være umuligt med brændevin i munden«, hævder Finn Gad (s. 320); og efter anstillede forsøg må anmelderen give ham ret.

Eksemplet er et blandt mange på det element af formynderi, som i slutningen af den her behandlede periode så småt begyndte at gøre sig gældende, ikke blot i København, men også blandt de udsendte. Mere indgående indgreb i grønlandske sædvaner og levevis var på den anden side få i disse år. Reformstyret i København arbejdede ganske vist mod periodens slutning med planer om sækularisering af skolevæsenet samt om indføring af en form for pengeøkonomi; og selv spørgsmålet om en gradvis indføring af danske retsnormer og retspraksis blev ventileret internt. Krigsudbruddet i 1807 og afbrydelsen af forbindelsen mellem Grønland og Danmark satte imidlertid effektivt bom for sådanne planer.

Ligesom bind II hviler også bind III på et omfattende og helt overvejende utrykt materiale. Forfatteren har været igennem alt relevant materiale i Handelens og Missionskollegiets arkiver; og han har fulgt alle væsentlige sager op gennem inddragelse af arkivalier fra andre institutioner. De to bind repræsenterer et meget omfattende arbejde med at opspore kilder til den grønlandske hverdag samt udskille og ordne de pålidelige informationer herfra; og en betydelig indsats er gjort for netop at trænge igennem det 'danske' materiale for at nå frem til det 'grønlandske'. Når det indledningsvis ikke desto

mindre blev antydet, at yderligere relevant materiale eksisterer, skyldes det, at forfatteren ikke har udnyttet mulighederne for at supplere det i sagens natur stærkt ensidige danske materiale med kilder fra Herrnhuttermissionens arkiv. I sin store Schimmelmann-monografi har professor Christian Degn fra Kiels Universitet netop (jvf. Historisk Tidsskrift 1977, s. 240–43) demonstreret, hvor værdifulde samlingerne i Archiv der Brüder-Unität i Herrnhut (DDR) kan være, når det gælder om at belyse ikke-europæiske befolkningsgruppers vilkår på en anden af organisationens danske missionsmarker i det 18. århundrede, nemlig i Vestindien. I bind II har Finn Gad ganske vist frem til 1768 kunnet støtte sig til David Crantz' officiose missionshistorie »Historie von Grönland« (1765) og »Fortsetzung der Historie von Grönland« (1770); men for bind III eksisterer denne mulighed ikke. Det må være rimeligt at rejse det spørgsmål, hvorvidt det ikke i bind II og III ville have været naturligt at inddrage missionsarkivets righoldige materiale. Af dette kan især fremhæves de såkaldte 'Diarien' eller årsberetninger, som for det 18. århundredes vedkommende eksisterer fra Neu Herrnhut siden 1733, fra Lichtenfels siden 1758 og fra Lichtenau siden 1774, hvortil kommer tilsvarende ubrudte rækker fra de missionsstationer, der blev grundlagt i det 19. århundrede. Siden midten af tres'erne har Rigsarkivet ladet foretage affotografering af disse Diarier, hvoraf det nu har rækken fra Neu Herrnhut fra 1733 til 1900 og rækken fra Lichtenfels fra 1758 forelobig frem til 1780.

Ligesom bind I og bind II står også bind III som et respektindgydende arbejde; og udover de kvaliteter, som også de foregående bind rummede, bør det fremhæves, at forfatteren her påviser og diskuterer fremkomsten af en række aktuelle fænomener som fødestedskriterium, ansættelsespolitik og subventionering af priserne på de opsendte varer. Der er således god grund til at gratulere forfatteren – og med ham også de bevilgende myndigheder, som med et forskerstipendium har medvirket til, at de enkelte bind har kunnet fremkomme med så korte mellemrum som sket er. Når forfatteren (s. 9) skriver, at »udgivelsesplanerne har været og er stadig svævende for hele værket«, er der kun at håbe, at også andre anmeldelser vil dokumentere det eksisterende behov for, at Finn Gad viderefører sin »Grønlands historie«.

Ole Feldbæk

Henrik Fangel: Haderslev bys Historie 1800–1945, bind 1. Udgivet af Haderslev Bank 1975. 574 sider, rigt illustreret.

Den 18. oktober 1875 startede Haderslev Bank sin virksomhed. I anledning af 100-års jubilæet ønskede man at udgive en bog om Haderslev bys historie i stedet for den sædvanlige firmahistorie ved sådanne lejligheder. Opgaven til dette prisværdige initiativ blev overdraget adjunkt Henrik Fangel. Da der i forvejen var skrevet en Haderslev bys historie til ca. 1800 af Th. O. Achelis – ganske vist et ældre værk fra 1929 – var det herefter Henrik Fangels opgave at skrive om tiden efter 1800.

Det foreliggende bind I går fra ca. 1800–1870, dog er det kun de økonomiske problemer, der behandles helt op til 1870; de øvrige problemer behandles til o. 1860.

Henrik Fangel har tidsmæssigt delt perioden op i tre afsnit: 1800–1835, 1835–1850 og 1850–1864/70. Selvom han er stærkest optaget af de økonomiske og sociale problemer, er det således blevet de nationale og politiske problemer, der har været bestemmende for dispositionen.

Hver af perioderne er igen delt op i særlige afsnit om den økonomiske og sociale udvikling, kulturelle forhold, samt den nationale og politiske udvikling, specielt i tidsrum-